

Pierre Bourdieu

Egy önanalízis vázlata (részlet)

Absztrakt: Az *Egy önanalízis vázlata* Pierre Bourdieu életének azon állomásait veszi sorra, amelyek végül fontosnak bizonyultak azon az úton, amelyen végighaladva 20. század utolsó harmadának talán legjelentősebb és legnagyobb hatású szociológusává vált. Ebben a halála után közreadott esszében Bourdieu többek között a munkásságát érő, gyakran túlságosan leegyszerűsítő bírálatok megalapozottságát igyekszik aláásni. Ahogyan a könyv mottója is kiemeli: „ez nem önéletrajz”, ami megint csak a szerző azon törekvését hangsúlyozza, hogy elhatárolja a rigorózus szociológiai önreflexiót a gyakran narcisztikus motivációjú önéletrajzi írásoktól.

Kulcsszavak: Pierre Bourdieu, önanalízis, reflexív szociológia, episztemológia

---

Forrás: *Esquisse pour une auto-analyse*. Párizs: Raisons d’agir, 2004, 109–142. Copyright © Raisons d’agir, Paris, 2004. ISBN 2-912107-19-9. Hungarian translation © Replika.

E vázlatos önelemzésből nem hagyható ki azon diszpozíciók kialakulásának bemutatása, amelyek a kiindulási társadalmi pozícióhoz kapcsolódnak, és amelyekről tudjuk, hogy – bizonyos társadalmi terekkel kölcsönhatásba lépve – szerepet játszanak a gyakorlatok meghatározásában. Egykori családom jellemzésére nem térek ki részletesen. Apám, aki földműves fia volt, harmincas évei körül, vagyis nagyjából születésem idején lett kézbesítő, majd postamester. Alkalmazottként egész életét ugyanabban a kimondottan félreeső béarni faluban töltötte (amely bár Pau-tól nem volt messzebb húsz kilométernél, gimnáziumi osztálytársaim még csak nem is hallottak róla, és gyakran tréfálkoztak is ezen). Úgy gondolom, hogy gyermekkori tapasztalatom arról, mit jelent osztályárulónak lenni – sőt magam is egy osztályáruló fia voltam (akárcsak Nizan, amint azt *Aden Arabie* [1960] című könyvéhez írt előszavában Sartre is kifejti) –, kétségkívül nagy szerepet játszott a társadalmi világgal kapcsolatos diszpozícióim kialakulásában: igen közel álltam az általános iskolai osztálytársaimhoz, akik szegényparasztok, kézművesek vagy kereskedők fiai voltak, és akikre szinte minden szempontból hasonlítottam, leszámítva a sikeremet, amely némiképp kívülállóvá tett, és valamiféle láthatatlan falként elválasztott tőlük. Ennek rituális sértések formájában hangot is adtak a *lous emplegats*, az úgynevezett „fehérkezű” bér munkásokkal kapcsolatban, ahogyan az apámat is elválasztotta valami ezektől a parasztoktól, akik között ő szegény kishivatalnokként élte életét. Családjával egy a legegységibb kényelmi szolgáltatásokat is nélkülöző lakásban lakott (sokáig a közkútra kellett vízért járnunk), emberpróbáló beosztásban dolgozott hétfő reggeltől szombat estig, reggel hattól (ekkor jött a postavonat a levelekért) a napi zárásig, vagyis gyakran késő estig, és különösen akkor, amikor a havi záróegyenleget kellett elkészíteni. Ő maga foglalkozott a kerttel, ő vette meg és metszette a növényeket, és még a legcsekélyebb beruházások is nagy jelentőséggel bírtak, amelyekről hosszú napokig beszélünk: például, amikor kifestették Levitán stílusában a szobámat Nayben, vagy amikor úgy nyolc- vagy kilencéves koromban majd' húsz frankért biciklit vettek nekem, amelyet egy barátnőm csúnyán összetört, mikor a templom falának hajtott vele, így ki se tudtam próbálni. Apám nemcsak az általa oly nagyon szeretett apjától, de a bátyjától is külön életet élt – ők mindketten a családi kisbirtokon maradtak, de amikor apámnak szabadnapja volt, minden nagyobb munkálatban beegített nekik. Látszott rajta, hogy rosszul érzi magát ettől. Azt hiszem, akkor volt a legboldogabb, amikor a legegységesebbeknek segíthetett – jól érezte magát a társaságukban, ők pedig feltétel nélkül megbíztak benne. Elárasztotta őket kedvességgel és türelemmel, amit idősebb koromban kissé a szemére is vettem: segített a legszegényebbeknek elintézni a papírmunkát („*Aquets papés!*” [Tessék, a papírok!] – mondták), legyen szó hadirokkant- vagy rokkantsági járadékról, jogügyletről, végzésről stb., és emlékszem, többször is sírva fakadtam, amikor arra gondoltam, hogy e sok jó cselekedet ellenére a neve nem fog bekerülni a lexikonba. Nem tudom, hogyan, de mindig éreztem rajta a bűntudatot, amelyet gyakran még a nála gazdagabb parasztokkal szemben is érzett, és amelyből nekem is kijutott a néhány iskolatársam szájából elhangzó kegyetlen sértések és gúnyolódások okozta gyötirelem formájában. Nem szavakkal, hanem egész viselkedésével arra tanított, hogy tiszteljem a „kisebbet”, akik közé saját magát is sorolta, valamint arra, bár ő így sosem mondta volna, hogy harcaik iránt is érezzek tiszteletet (együtt hallgattuk a spanyol polgárháború utolsó összetűzéseinek ágyúlövéseit, és gyakran hallottam őt a béarni, a spanyol és a francia valami fura keveréknyelvén a spanyol népfront [*frente popular*] támogatóival beszélni, akik a vereség után kénytelenek voltak elhagyni Spanyolországot). Apám nemcsak erősen baloldali szavazó, de szakszervezeti tag is volt, ami főként sztrájkok idején

jelentett problémát ebben a meglehetősen konzervatív falusi világban, és több politikai szereplőt is nagyra becsült, például Robespierre-t, Jaurès-t, Léon Blumot, Édouard Herriot-t, akik mind megtestesülései voltak a republikánus iskola ideáljának – és azt szeretete volna, hogy ebben nekem is részem legyen.

Édesanyám anyai ágon jómódú paraszti családból származott, és szembe kellett szállnia szülei akaratával, hogy súlyos *mésalliance*-nak tekintett házasságot köthessen édesapámmal (aki mindig némi indulattal a hangjában emlegette a falusi mikrokozmoszban megjelenő társadalmi különbségekkel kapcsolatos tapasztalatát, és meglehetősen tartózkodó és gyanakvó volt a helyi előkelőségekkel – orvosokkal, altisztekkel, a plébánossal vagy akár a tanárokkal – szemben, akik nem igazán értékelték erőfeszítéseit, hogy engem egészen a gimnáziumig taníttasson). Anyám egy kis kétszintes házban lakott a szüleivel, amely a nagy családi háztól különálló épület volt, és amelyet az ő anyja mint fiatalabb lánygyermek annak idején hozományként kapott. Én is itt születtem. Anyai nagyapámnak – aki egy „módos család” szegény rokona volt, és hol egyidejűleg, hol egymás után gerendafűrészelőként, faáruszállítóként, méteráru-kereskedőként és kisparasztként tevékenykedett – mindig volt néhány tehene és némi legelője, valamint néhány árnyi mocsaras erdője, és számára nagyon fontos kérdés volt a tiszteletreméltóság. Nekem csak később tűnt fel, amikor segítettem szüleimnek a ház átalakításában (mégpedig azzal a mindent elsöprő boldogsággal, amely nagyanyámat kissé bántotta, láttam neki a múlt nyomainak eltörléséhez: lebontottuk a disznóolat és a tyúkolat, az árnyékszék fabódéját, a mindenféle régiséggel és innen-onnan összeszedett holmikkal telezsúfolt fészert stb.), hogy a sok újrahasznosított építőanyaggal és barkácsolással az volt a célja, hogy az egyszintes kis parasztház – amely egy nagy döngölt padlójú helyiségből és a jeles események alkalmával használt „ünnepi szobából” állt – minél jobban emlékeztessen egy nagy kétszintes házra, amelyről annak idején a jómódúbb családokat lehetett megismerni. (Az École normale *supérieure*-ön azok között a diákok között, akik rendszerint felszolgálták az ételt a kommunista alapszervezethez tartozó diákoknak – ez utóbbiak közé tartozott Louis Althusser is, aki szerette politikai stratégiai érzékét villogtatni, főleg a nem kommunista diákok kioktatására válaszul –, egy sor béarni emigránssal találkoztam, akik nagyapám és dédapám szülőfalujából, Lanneplaából származtak. Dédapám, aki a kommün idején Párizsban volt, pincéreként dolgozott a Sainte-Barbe jezsuita kollégiumban, és így kétségkívül az egyik legkorábbi résztvevője volt annak az elvándorlási hullámnak, amely az École normale-ba a mi „justin-jeinket” is sodorta – az egyik felszolgáló fiú keresztnéve köznevesülve az összes többire is átragadt.) Nagyapám a tiszteletreméltóság, az illendőség és a szokások tisztelete iránti igényt továbbadta anyámnak, aki ezt mindig teljes mértékben szem előtt is tartotta. Össze is veszett apámmal, aki jóval lázadóbb és anarchistább természet volt, amikor nem túlságosan nagy meggyőződéssel megpróbálta rám kényszeríteni, hogy legalább a külsőségekben valamennyire feleljek meg a helyi, vagyis leginkább a vallási szokásoknak, de én ezt visszautasítottam (főleg, mivel páni félelem fogott el arra a gondolatra, hogy vasárnaponként keresztül kell mennem a templomon a fiúk padsoráig), vagy különböző szépészeti és öltözködési sajátosságokat próbált rám erőltetni, például egyszer egy fehér kötényt, másszor egy hosszúnadrágot (nem beszélve a választékról, amit a hajamba fésült, de amit én, amint kiléptem az ajtón, rögtön össze is kócoltam), amelyekről mindig ideges lettem, mert kilógtam miattuk a sorból, és a többiek gúnyolódásának céltáblájává váltam. Ugyancsak az apai emlékek iránti tisztelet volt az, ami anyámat arra ösztönözte, hogy a veszéllyel dacolva késlekedés nélkül figyelmeztesse apja egyik barátját, amikor apjától

(akit erről az ellenálláshoz fűződő kapcsolatai értesítettek) megtudta, hogy a németek az ő tanyáján fogják keresni az ellenállók egyik vezetőjét. (Az algériai felszabadító háború idején gyakran láttam hasonló „politikai” akciókat, amelyek háttérben ráadásul teljesen más természetű megfontolások húzódtak meg.) Anyám nem is olyan régen mesélte nevetve („Kitüntetést, nekem? Viccelsz?”), hogy az ellenálló, akinek megmentette az életét, Algéria felszabadítását követően kitüntetést akart neki kiharcolni.

Főként a mások rám irányuló tekintetének köszönhetően fedeztem fel apránként saját habitusom sajátosságait, amelyek – mint például a férfiúi büszkeségre vagy kérdésre való bizonyos hajlamom, látványos fogékonyágom a verekedésre, amelyre általában kissé rá is játszottam, elégedetlenkedésem „minden apróság miatt” –, számomra ma már úgy tűnik, azon régió kulturális sajátosságaihoz kötődnek, ahol születtem, és amelyek segítettek jobban érzékelnem és megértenem mindazt, amit később az írekhez hasonló kulturális vagy nyelvi kisebbségek „temperamentumával” kapcsolatban olvastam. Valójában csak igen lassan értettem meg, hogy a leghétköznapibb reakcióim is talán azért adtak félreértésre okot, mert azt a módot – a tónust, a hangot, a gesztusokat, az arckifejezést stb. –, ahogyan kifejezésre juttattam azokat, és amelyben az agresszív félénkség és a zsörtölődő vagy egyenesen dühödtt nyersség vegyült egymással, mások készpénznek, vagyis bizonyos értelemben túl komolyan vehették, és ez olyannyira elütött az előkelő születésű párizsi iskolatársaim tartózkodó magabiztosságától, hogy féltő volt, reflexszerű – és olykor kizárólag ritualizált – normasértéseimet, illetve az egyetemi vagy értelmiségi rutin közhelyeinek megsértését esetemben fékevesztett és perlekedő erőszakosságként értelmezik.

Mikor kezembe került egy fénykép, amelyen Pau utcáin sétálok apámmal, feltehetőleg az iskolai díjkiosztó napján (ekkoriban a fényképezéskor pillanatképekkel örvendeztették meg az arra járókat), eszembe jutott, mit mondott apám, amikor a gimnáziumból hazafelé menet elmeséltem neki az egyik legújabb összetűzésemet az iskolavezetéssel (azt, hogy nem csaptak ki az iskolából néhány hónappal az érettségi előtt, amikor a tanulmányi igazgatóval konfliktusba kerültem, kizárólag a „karrieremet” eltökélten egyengető igazgató, Bernard Lamicq szeretetteli cinkosságának köszönhettem, aki a kevés béarni származású normalienek egyike volt, ha ugyan nem az egyetlen): „*Maynat, qu'às cachaou!*”, vagyis „*Fiacskám, te aztán bátor vagy!*” (a *cachaou* a nagy őrlőfog, átvittebb értelemben pedig arra utal, amikor az ember erősen ráharap valamire, és nem engedi el). Kétségkívül ezzel akarta tudomásomra hozni, milyen nagyra becsüli a helyi hagyományban erénynek számító csökönyösségemet, olyannyira, hogy egy tárgy vagy egy ember esetében biztató jelnek tekintették, ha nehéz vagy agresszív módon defenzív természete van: „*Arissou arissat, castagne lusente*”, vagyis „A tüskés burok ragyogó gesztenyét rejt”. (Amikor a „nagy iskolák” után kutattam, véletlenül felfedeztem, hogy az ugyancsak Languedoc isten háta mögötti részéről származó marxista történésszel, Pierre Vilarral együtt az École normale-on Sartre-ral és Aronnal egy időben tanuló Bernard Lamicqból is gúnyt űz a gólyák által rituálisan elénekelt dal, „Az előkészítő panaszának” egyik különösen bántó passzusa. Emlékszem, hogy éppen Pierre Vilar volt az, aki az *Héritiers* [1964] megjelenése után nem sokkal nyilvánosan is kérdőre vont a könyv miatt, amelyet – és ez a rendszer erejének bizonyítéka – a „felszabadító iskolarendszer” elleni megengedhetetlen támadásnak tekintett.)

Az internátusban szerzett tapasztalataim kétségkívül meghatározó szerepet játszottak diszpozícióim kialakulásában; különösen abban, hogy a társadalmi viszonyokról (flaubert-i értelemben vett) realista és konfliktusos képet alakítottam ki magamban, amely, már ekkor

megjelenve, alsóbb iskoláimtól kezdve élesen elütött a burokokban nevelkedett polgári egzisztenciák tapasztalata által is ösztönzött békepárti, moralizáló és neutralizált szemlélettől (főként, ha azt a keresztény vallásosság és moralizmus is áthatja). Mindehhez a „burzsoá” városiakokkal szembeni, ezúttal megfordított, társadalmi különbség felismerése segített hozzá, valamint az életben maradásért folytatott küzdelem minden velejárójának (opportunizmus, szervilizmus, árulkodás, árulás stb.) megtapasztalásából fakadóan annak a mély szakadéknak a felfedezése, amely egyrészt az internátus, a társadalmi realizmus kegyetlen iskolájának durva és erőszakos világa, amelyben már minden jelen van, másrésztől a tanórák világa között húzódott, amely utóbbiban az előbbivel minden tekintetben ellentétben álló értékek uralkodtak, a tanárokkal együtt, akik közül különösen a nők az intellektuális felfedezések és az emberi viszonyok olyan birodalmát tárták elénk, amelyet leginkább elvárásoltak nevezhetnénk.

A 17. századi ódon épületben, amely nemcsak hatalmas volt, de barátságatlan is, végtelenül tágas folyosóival, felül fehérre, alul sötétzöldre mázolt falaival vagy monumentális, középen kikoptatott kőlépcsőivel, amelyeken esténként kettes sorba rendeződve mentünk fel a hálóterembe, semmi sem volt emberi léptékű, nem volt egyetlen félreeső szeglete sem, ahová az ember legalább egy kis időre visszahúzódhatott volna. Ezt mindennél jobban lehetett érezni a hálóteremben, amelyben az egyforma ágyak három szabályos sorba voltak rendezve, rajtuk az egyforma régi ágyneműkkel oly módon, hogy az ajtóból vagy a felügyelőnek a hálóterem közepén lévő fülkéjéből mind jól láthatók legyenek. Téli estéken mindannyian az ágyunkra halmoztuk az összes ruhánkat, hogy kevésbé fázzunk. A mosdó amolyan több méter hosszú sűrű vályú volt, ahol reggelente mindenki igyekezett helyet szorítani magának, és ahol az influenzás időszakban titokban mostam a taknyos zsebkendőimet. A mindennapok rögeszmés gondolatai, amelyek, noha mindenkiben munkáltak, tökéletesen kimondhatatlanok voltak, és a bajokat a magányba és a szégyenbe zárták be. Ezek a gondolatok mind ott voltak a keménykedő, makacszkodó és bármikor verekedni kész gyerekek fejében, akik gyakran könnyekig elkeseredtek, mert nem volt senki, akinek panaszkozhattak volna, vagy akivel akárcsak megbeszélhették volna a dolgaikat. És ott voltak a guggolós vécék is, az udvar közepén vagy olyan helyen felállítva, hogy bárhonnan szemmel lehessen őket tartani, retesz nélküli faajtókkal, ami, azt hiszem, azt a célt szolgálta, hogy senki se tudjon bezárkózni cigarettázni, viszont így a tréfás kedvű társakkal szemben sem nyújtottak védelmet, akik – mit sem törődve az ajtóra jelzéseként kiakasztott sállal – váratlanul rányitották az emberre az ajtót.

Ebben a rutin és az ismétlődés által meghatározott világban, amely 1941 és 1947 között szinte az egész életemet jelentette, semmilyen jeles esemény nem történt, hacsak azokat nem számítjuk, amelyeket saját logikájából adódóan termelt ki magából, mint például a civakodások, amelyeket az ember általában „emlékezetesnek” tekint. Létezésünket magába szívta a szabályszerűség monotóniája, amely összefüggéstelen emlékfoszlányokon kívül semmilyen nyomot sem hagy, valamint a mindennapi gondok, veszekedések és a számító gondolatok megszokott rendje, amelyben minden pillanatban résen kellett lenni, hogy az ember megkaphassa, ami jár neki, megtarthassa a helyét vagy megvédhesse a maga adagját (többek között a nagy, nyolcszemélyes étkezőasztalnál), ne késsen, kivívja mások tiszteletét, mindig készen egy kis verekedésre, röviden: hogy életben maradjon. Az olvasó azt gondolhatja, hogy szándékosan festem sötétebbre a történeteket. De valójában a visszaemlékező már nem emlékszik mindenre vagy nem tud mindent elmondani, ami ahhoz kellene, hogy igazságot

szolgáltasson mindazoknak, akikben akkoriban ezek az élmények, a reménytelenség, a düh vagy a bosszúvágy munkált. Hogy milyen is volt itt az élet, azt Goffman *Asiles* (1968 [1961]) című művére hivatkozva azzal a megállapítással szemléltethetném, hogy az internátus valójában csak fokozatilag különbözik a „totális intézményektől”, a börtöntől vagy a pszichiátriától, vagy hogy egy közelebbi példát említsek, a fegyencleptől, ahogyan azok Jean Genet *Le Miracle de la rose* (1943) című művében megjelennek. De talán meggyőzőbb tudok lenni, ha csak annyit mondok, hogy jól emlékszem, amikor az egyik előkészítő társammal bizalmasan közöltem, mégpedig a leendő értelmiségiekre jellemző némileg irodalmi stílusban, hogy sosem akarok majd gyereket, mivel nem szeretném, hogy olyan sanyarú sorsban legyen része, mint nekem (ekkoriban a Louis-le-Grand bentlakásos iskola tanulója voltam, amely jóval szabadelvűbb volt, mint a korábbi Pau-ban, de ahol, kétségkívül a vastag bőrt növesztett bentlakó diák engedetlen diszpozíciói miatt, ugyancsak nehéz helyzetekbe sodortam magam – a harcedzett veteránra jellemző kiábrándultságuk miatt a régebb óta itt lakókat könnyű megkülönböztetni az újonnan érkezett vidékiektől).

Erről a tapasztalatról azonban képtelen voltam akkor beszélni, amikor megéltem. Emlékszem, hogy apám az egyik (ritka) otthon töltött hétvégémen (büntetésből rengeteg különórát és elzárást róttak ki rám – iskolaéveim alatt, úgy hiszem, mintegy háromszázat) gyakran mondta anyámnak, aki vég nélkül zúdította rám a kérdéseit, hogy legalább addig hagyjon békén, amíg kicsit „visszaszokom”. Merthogy, paradox módon, olyan jól hozzáidomultam ehhez az általam oly gyűlölt világhoz, hogy nem igazán voltam boldog, ha kimenőt kaptam, és végül megkedveltem a szinte teljesen kihalt gimnáziumi épületben teljes nyugalomban töltött vasárnapokat (annak ellenére, hogy a felügyelők mindig kikérgettek a tantermekből, ahová olvasni húzódtam be). A hosszú ünnepekben nem igazán volt örömöm, mivel gimnáziumba kerülve igencsak eltávolodtam társadalmi gyökereimtől, és emiatt kedvetlen voltam és magányos: iskolai vagy szabadidős tevékenységeimet már nem tudtam egykori elemi iskolai osztálytársaimmal megosztani (ha nem számítjuk azt a néhány vasárnapi focimeccset az egyik szomszéd faluban). Szüleim értetlenül álltak a magatartási problémáim előtt, és mivel az ő szemükben kiváltságosnak tűnt a helyzetem (apám 14 évesen hagyta ott az iskolát, anyám pedig, aki egy ideig az egyik nagynénjénél lakott Pau-ban, szintén csak tizenhat éves koráig tanult), kizárólag engem okolnak gyötrelmeimért, vagyis rossz magaviseletemért, amely egyszerre létkérdésnek számító és szokatlan vállalkozásom sikerét, vagyis az iskola általi üdvözülést is veszélybe sodorhatta. Gyakran töprengtem el azon, vajon a nehézségeimnek én magam vagyok-e az oka, vagy a bennem már korán felfedezett „rossz jellemem”. Mind a mai napig emlékszem azokra az incidensekre, amelyek miatt örökre rákerültem a felügyelők és felügyelő tanárok között kézzel a kézre járó listára, amelyen a legkisebb láрма miatt elsőként megbüntetendő önféjű gyerekek szerepeltek. Egyfajta ördögi körbe kerültünk: az egyéni vagy kollektív preventív büntetések, amelyek ellenszegülést és bosszút szültek, valamint napokkal előre megszervezett zsbongást és a felügyelőkkel szemben elkövetett csínyeket eredményeztek, retorzióként újabb büntetést vontak maguk után, ahogyan csalódottságot okozott azok gyávasága is, akik gyakran a zendülés felszítóiként a kollektív büntetés kilátásba helyezésének hatására megfutamodtak, és felszólították az önérzétes „főkolompost”, hogy adja fel magát. A magány érzése ezekben a pillanatokban volt a legerősebb. (Ugyanezt éreztem a hajón, amelynek fedélzetén Algériába utaztunk, amikor a Franciaország legnyugatibb részéről származó analfabéta közkatonákat a ránk rótt „béketeremtés” abszurd feladata ellen lázítottam, és akik erre sokkal inkább félelemből és

engedelmességből, mintsem gonoszságból azt felelték, hogy „mindannyiunkat a sírba viszel” vagy „ezért téged agyon fognak lóni”). Tizenegy vagy tizenkét éves lehettem, de senki sem volt, akivel beszélhettem volna, vagy aki egyszerűen csak megérthetett volna. Az éjszákát részben azzal töltöttem, hogy előkészültem a következő napi védekezésre.

A kis vidéki gimnázium vezetői igen gyakran folyamodtak kollektív büntetéshez, amelynek az volt a célja, hogy „túszejtés” révén vessen véget a patáliának: a „túszokat” látszólag véletlenszerűen, a valóságban azonban iskolai „előéletük” alapján választották ki; vagy a legszigorúbb büntetéseket helyezték kilátásba, amennyiben egy nagyobb csíny elkövetője „fel nem adja magát”, vagy társai őt „fel nem adják”. Borzalmas volt ezt hallani: „add fel magad”, főleg akkor, ha a fenyegetés vagy e fenyegetés által kiváltott félelem hatására ez éppen az egyik tettestárs szájából hangzik el, aki ezzel árulást követ el. Ez kiváló eszköze volt a kollektív félelem fokozásának – akárcsak a seregben, amikor körletszemléről érkezik hír, és erre valaki elkezd terjeszteni, hogy a cipők talpát is ki kell fényesíteni –, mégpedig a leginkább alávetettek és a legbátortalanabbak cinkossága révén, akik olyan szóbeszédeket vagy fenyegető híreket kezdenek el terjeszteni, amelyek hatására még a legkeményebb fejű emberek is beállnak a sorba, vagy akik örömeiket lelik abban, ha kvázi mitikus élményeikről beszélhetnek, melyek célja a félelemkeltés: ilyen az, amikor az iskolai felügyelő nesztelenül és rajtaütésszerűen megjelenik a hálóterem ajtajában, s csak ennyit mond – ami azonban később sokat ismételtetett szállóigévé válik –: „Nocsak, nocsak, milyen jól elszórakozunk itt!” Lány és szinte meglepett hangon mondja, aminek hatására az imént még a hálóteremben zsbongó diákok párnájukkal a kezükben mind a helyükre rohannak. Nem nehéz elképzelni, hogy ezeknek a bukott fegyőröknek a szadizmusa milyen jelentős kielégülést talált az intézmény által rájuk ruházott teljhatalom fitogtatásában és a szervilizmusban, amelyet saját pozíciójuknak köszönhetően a diákokból kikényszerítettek.

Én magam egyszerre voltam rémült és dacos, tehetetlen és kezelhetetlen; lázadásom csaknem mindig a bűn határát súrolta, melynek elkövetéséhez kizárólag a lehetőség és az alkalom hiányzott, mégis mindig kész voltam megbízni másokban, abba hagyni a verekedést és előlépni a saját becsületem védelmére emelt fedezék mögül, hogy végre nyugtom legyen. Bentlakásos éveim a dacos harag jegyében teltek (kétségkívül e tapasztalatomnak köszönhetem, hogy a mindenféle különbségek ellenére képes voltam szót érteni, mégpedig erőlködés nélkül, elfeledve saját koromat és társadalmi helyzetemet – valószínűleg túlságosan is, mégpedig olyannyira, hogy, amint azt a szememre is vetették, képes voltam elfogadni olyan viselkedési formákat is, amelyeket teljes mértékben elítélendőnek volt szokás tartani –, azzal az arab fiatalemberrel és a barátjával, akikkel a *La Misere du monde*-hoz (1993) készítettünk interjút.¹ Rögtön láttam rajtuk tehetetlenségüket, túl a reménytelennek tűnő zárkózottságukon, amellyel rajtam kívül más valószínűleg nem tudott volna mit kezdeni. Úgy hiszem, Flaubert nem tévedett teljesen, amikor *Mémoires d'un fou* című regényében azt írta, hogy „aki tizenkét éves korában megismerte a bentlakásos iskola világát, már nagyjából mindent tud az életről”.

Az a hatalmas ellentét, amely egyrészt az internátus, másrészt a tanórák normális, sőt olykor lelkesítő világa között feszült, nem kis részben járult hozzá ahhoz, hogy még nagyobb erővel lázadjunk fel a kicsinyes emberek által ránk kényszerített megaláztatás vagy sanyargatás ellen, amelyek még az iskolai élet saját normái szerint is elítélendők voltak.

1 „L'ordre des choses” in Bourdieu 1993, 81–99.

Ott volt egyrészt a tanulás, a környező vidékekről és kis falvakból érkező bentlakásos diákok, akik *Miroir-Sprintet*, *Midi Olympique*-et vagy Boris Vian *Köpök a sírotkra* című regényét olvasták, általában lányokról vagy rögbiről beszélgettek, a felsőbb évesekről vagy fogalmazásgyűjteményekből másolták fogalmazásaikat, és puskákat gyártottak a történelemvizsgára. Másrészt ott voltak a tanórák és természetesen a tanárok, akiknek a megjegyzéseiben és a legszigorúbb felszólításában – például feleltetés közben matematikaórán – is volt valami szeretetelli kedvesség (különösen a tanárnők esetében), ami az internátus világában ismeretlen volt, valamint a csak bejáró diákok, akik a mi szürke iskolaköpenyeinktől igencsak elütő mesterkéltségekben, kissé régimódi térdnadrágjaikban vagy jól szabott rövidnadrágjaikban valószínűleg idegeneknek tűntek, de modoruk és az őket foglalkoztató dolgok, amelyek egy számunkra elérhetetlen világ nyilvánvaló jelei voltak, ugyancsak eltértek a mieinktől. Emlékszem az egyikükre, egy kellemetlen akcentussal beszélő „menekültre”, aki mindig az első sorban ült, verseket írt, és gondolatai mindig máshol jártak. Egy másik fiút pedig, akinek az apja tanító volt, folyton zaklattak, de nem lehetett tudni, hogy vélelmezett homoszexualitása miatt, vagy azért, mert az órák közötti szünetekben gyakran félrevonult hegedülni. A heves interakciók gyakran egyfajta osztályrasszizmus formáját öltötték, amelyhez az érintettek kinézete vagy neve szolgáltatta az alapot. Ez alól a végzősként legfőbb riválisomnak számító fiú sem volt kivétel, akinek az apja Pau külvárosában volt alkalmazott, azonban a cserkészmozgalom révén igen közel került a város orvosainak és tanítóinak fiaihoz, és akitől kifinomult stílusukat és beszédmódjukat is átvette. Gyakran sértegetett azzal, hogy nevemet a környéken élő parasztnak módjában ejtette ki, és gúnyolódott a paraszti elmaradottság szimbólumának számító falum nevére. (Jóval később, a Louis-le-Grand gimnázium előkészítő osztályában ugyanezt a szakadékos tapasztaltam a zsinaggal összekötött szürke köpenyt viselő szakállas vidékiek és a bejáró párizsiak között, akik könnyedén lenyűgözték például az alacsony vidéki származású, az intellektuális elismerésre szomjazó franciátanárt is, nemcsak elegánsan polgári ruházatukkal, hanem iskolai szerepléseik irodalmi igényességével is, melyeket már ekkor írói megnyilvánulásoknak tekintettek. Most, visszagondolva, valóban csodálkozom, hogy nemcsak az iskolatársak, hanem még a tanárok szemében is mennyire fontos szerepet játszott nemcsak a vizsgákon, hanem a mindennapokban is a fizikai megjelenés és az öltözködés, mint amelyek feltételezhetően intellektuális és erkölcsi kiválóságot takarnak.)

Csak nemrégiben értettem meg, hogy az iskola világával szembeni mélyen ambivalens érzéseim valószínűleg abból a felfedezésből táplálóztak, hogy az iskola nappali és tökéletesen tiszteletreméltó világának felmagasztalásával szemben ott volt e világ éjszakai árnyoldala, amely az internátus és a falvakból származó gyerekek kultúrája iránti megvetésben is testet öltött. E falusi gyerekek közül kerültek ki a legjobb barátaim (ezeket a barátságokat verekedések és zsidóságok edzették), kézművesek, kiskereskedők fiai, akik viszonylag korán kibuktak az iskolából, és akiket hozzám hasonlóan zavarba hoztak és elbizonytalanítottak bizonyos, a mi köreinkben ismeretlen – és a szó összes értelmében vett – kulturális jelenségek. Én, aki valamiképpen a két világ és ezek egymással összebékíthetetlen értékei között találtam magam, és akit taszított az az obszcén és nagyszájú macsóság, amely internátusbeli társaimat oly jó érzéssel töltötte el, a szünetekben, amikor éppen nem baszk pelotát játszottam, de főleg az elzárások alatt, gyakran olvasással töltöttem az időt. És azt gondolom, hogy rögbizni is azért kezdtem el az internátusban lakó diáktársaimmal, mert el akartam kerülni,

hogy iskolai eredményeim, valamint az ezek háttérében vélelmezetten rejlő gyanús engedelmességem okán, nehogy kizárjanak a csapat férfias közösségéből, amely (szemben az osztályteremmel, amely rangsorolással osztja meg a diákokat, valamint az internátussal, amely atomizál, és így szigeteli el őket egymástól) a valódi szolidaritás egyetlen lehetősége volt. Ez a szolidaritás a győzelemért vívott közös csatában, a dulakodások során egymás kölcsönös támogatásában vagy a hőstettek feltétel nélküli csodálatában formálódott, és sokkal erősebb vagy közvetlenebb volt, mint az iskola világának szolidaritása.

Ez a kettős tapasztalat csak tartósította annak az igen nagy távolságnak a hatását, amely esetenben a jelentős iskolai szentesítés és az alacsony társadalmi származás között feszült, vagyis feszültségekkel és ellentmondásokkal teli *hasadt habitusomat*. A kényszerek efféle egybeesése kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy tartósan ambivalens, ellentmondásos viszonyom alakuljon ki az iskola intézményével, amelyet egyszerre jellemzett lázadás és engedelmesség, törés és várakozás, és amely valószínűleg a saját magamhoz fűződő viszonyom ambivalenciájára és ellentmondásosságára is magyarázatul szolgál: mintha a felszenteltség érzéséből adódó önbizalmamat alapjaiban kezdte volna ki a felszentelés intézményével – valamiféle rideg és őszintétlen anyával – kapcsolatban érzett nagyfokú bizonytalanság. Az egyik oldalon ott volt a tudásra és elismerésre szomjazó jó diák engedelmessége, hogy azt ne mondjam, készségessége vagy meghunyászkodása, ami a játékszabályok – és nem egyszerűen csak a tudományos retorika legfurfangosabb és legegyszerűbb technikái – elfogadására készített. A Louis-le-Grand gimnáziumban például remekeltem a filozófia próbafelvételi vizsgákon, ahol Étienne Borne, az általam egyébként később sokat bírált keresztény perszonalizmus egyik felkent képviselője, rendszerint az első helyre rangsorolta a fogalmazásaimat. A másik oldalon pedig ellenszegülő beállítottságom, főleg az iskolarendszerrel szemben: ambivalens *alma materem*, amely valószínűleg a hálából és a csalódásból táplálkozó túlzott szeretetem tárgya volt, folyamatos és heves lázadást váltott ki belőlem. Ez a lázadás egy sor válsághelyzetben megjelent, főleg vizsgahelyzetben vagy a tudományos ünnepélyesség helyzeteiben, a díjátadó ünnepségeken elmondott és székfoglaló beszédeimben, doktori és pályázatokat elbíráló bizottságokban, amelyek általam, hogy feszengést váltottak ki belőlem az engedelmesség jeleivel kapcsolatos elvárások miatt (e jeleket Spinoza *obsequium*nak, vagyis az intézményes formák öncélú tiszteletének nevezte, amelyet az intézmények mindennekfelett megkövetelnek, és amelyekről szemrehányóan csak annyit szoktak megállapítani, hogy „hiszen ez igazán nem kerül semmibe”, noha nekem igenis végtelenül sokba kerül), a dezertálási vágyat hívták bennem életre, hogy tönkretegyem a játékot. És ugyanebbe a sorba illeszkedik részemről annak elutasítása is, hogy alávessem magam a doktori védés elgondolhatatlan rítusának, amelyet Kafka szavai is alátámasztottak: „Ne állj olyan bíróság elé, amelynek nem ismered el a jogát az ítélehozatalra”.

Egyrészt ott van a szerénység, amely többek között a sikerét saját magának köszönhető parvenü bizonytalanságából adódott, aki, ahogyan a rögbiben mondani szokás, nem félt bepiszkolni a kezét, és olyan obskúrus feladatokat, mint a kódlapok kidolgozása vagy egy interjú elkészítése, ugyanolyan érdeklődéssel és körültekintéssel végzett, mint egy elméleti modellt kidolgozását. (Mindezt magától értetődőnek véltem volna, ha nem látom a saját szememmel számos előkelő társadalmi származású vagy neves iskolából kikerült szociológus esetében, hogy milyen kreatívan próbálják meg kivonni magukat azon feladatok alól,

amelyek felfogásomban egy szociológus számára a legfontosabbak közé tartoznak, de gyakran lenézik őket, vagy nem hallottam volna egy országos és nemzetközi díjjal elhalmozott pályakezdőt, amint nyilvánosan is kijelentette, hogy ő maga semmi szín alatt nem fog kérdőívekkel bajlódni, és még úgy sem volt hajlandó erre a rangján aluli munkára, hogy közben, mindenki legnagyobb meglepedésére, „módszertant” tanított az egyik legrangosabb egyetemen.) Másrészt ott van a dölyfösség, a csoda kegyeltjének – aki hajlamos önmagára „csodálatosként” tekinteni és az uralkodókat saját fegyvernemükben párbajra hívni – magabiztossága (erre példa Heidegger, aki a kantianusokkal szembeszállva a racionalizmus számukra fontos alapjait zúzza szét, amikor felfedezi a lét végességét a *Transzcendentális esztétikában*). Be kell ismernem, hogy már az École normale óta számos döntésemet bizonyosfajta arisztokratizmus határozta meg, amely inkább táplálkozott elkeseredettségből, mintsem arroganciából, mivel abból a szégyenérzetből fakadt, hogy végül ringbe szálltam, továbbá a „jótanulóságból”, amelynek átmenetileg áldoznom kellett, valamint az öngyűlölet e sajátos formájából, amelyet iskolatársaim egy részének kispolgári strébersége miatt éreztem, és akik közül azóta néhányan az egyetemi ranglétra eminens tagjaivá és a *homo academicus* tökéletes megtestesítőivé váltak. (Nem tudok nem magamra ismerni Nietzsche szavaiban, aki az *Ecce Homó*ban valami olyasmit ír, hogy mindig csak olyan dolgokat bírált, amelyeket jól ismert, amelyeket személyesen megélt, és amelyek, bizonyos fokig, a részét képezték.)

Azonban ez a hasadt habitus, amely „az ellentétek egyfajta összebékítésének” terméke, amely ugyanakkor maga is hajlamos „az ellentétek összebékítésére”, kétségkívül mindennél látványosabban megjelenik saját kutatási stílusomban, abban, hogy milyen típusú kutatási tárgyak érdekelnek, és a módban, ahogyan megközelítem őket. Arra gondolok, hogy hatalmas teoretikus ambíciókkal vetem magam rá olyan empirikus tárgyakra, amelyek első ránézésre gyakran mindennapinak tűnnek (az időfelfogás struktúráinak kérdése a szubproletariátus időhöz való viszonyában vagy az esztétika lényegi, többek között kanti problémái a fényképezés esetében) vagy, általánosságban, arra, hogy a tudományt egyszerű ambiciózus és „szerény” formában művelem. Lehetséges, hogy jelen esetben a ténynek, hogy azon „társadalmi osztályok egyikéből” származom, amelyeket gyakran neveznek „szerényeknek”, olyan erényeket köszönhetek, amelyekről a módszertani tankönyvek említést se tesznek: a bármiféle aprólékos empirikus munka lekicsinylésének hiányát, az egyszerű kutatási tárgyak iránti érdeklődést, a harsány szakítások és a látványos csillogás elutasítását, valamint az önmérséklet arisztokratizmusát, amely az iskolarendszer és manapság a média által jutalmazott bravúr és talmi csillogás elutasítására hajlamosít.

Ebből adódik, hogy amikor szembehelyezkedtem a filozófiai szárnyalásnak az önnön fontossága köré épülő retorikájával (amelyet az althusseriánusok határesetével kapcsolatban *in vivo* elemeztem [1982], s amely egyfajta szociológiai pragmatika perspektívájából nézve nem is különbözik oly nagyon Heidegger vagy Habermas esetétől), azon törtem a fejemet, hogyan helyezhetném el legfontosabb elméleti felismeréseimet közbevetésekben vagy lábjegyzetekben, vagy hogy legelvontabb gondolataimat hogyan illeszthetném be a társadalmilag másodrangú, politikaileg jelentéktelen és intellektuális szempontból lenézett vizsgálati tárgyak hiperempirikus elemzéseibe. Az egész későbbi elmélet első vázlatát – az objektivizmus és a szubjektivizmus szembeállításának meghaladását, illetve az olyan közvetítő fogalmak használatát, mint például a diszpozíció – egy kisebb horderejű témával, a fényképezéssel foglalkozó kötetünk (Bourdieu et al. 1965) előszavában fejtettem ki; a habitus fogalma és annak a strukturalizmus bírálatával összefüggő vonatkozásai Panofsky egyik könyvéhez írt

utószavamban jelennek meg, amelyet két, egymástól külön megjelentetett angol nyelvű írá-
som egybedolgozásával hoztam létre, és ezen írásokban a habitus szó elő sem fordul; egyik
legkidolgozottabb kritikámat Foucault-val kapcsolatban a „Reproduction interdite” című ta-
nulmányom legutolsó lábjegyzetében fogalmazom meg; Derrida filozófiai stílusának bírála-
tát a *La Distinction* (1980) utószavába vagy a *Méditations pascaliennes* (1997) egy kifejtetlen
szövegrészébe száműzöm. Könyveim esetében gyakran csak az alcím utal azok teoretikus
jelentőségére. Az önmérsékletre való hasonló hajlamomnak kétségkívül saját intellektuális
projektemhez fűződő kettős, megkettőzött (és ellentmondásos) viszonyomhoz is köze van.
Gyakran fennhézájó és talán kissé fölényes (mondván: érti, aki érti) és aszketikus (az igaz-
ságért meg kell küzdeni, és *khalepa ta kala*, vagyis „a szép dolgok bonyolultak”), de emellett
óvatos és szerény is (következtetéseimet – és törekvéseimet – mindig konkrét és aprólékos
kutatásokba csomagolom). Még ha ódzkodom is olykor az adatok és bizonyítékok poziti-
vista fitogtatásától (nem vagyok nagy barátja a végláthatatlan kísérleti jegyzőkönyveknek,
amelyekkel a gondolatszegény kutatásokat szokták agyoncsapni), és ugyancsak rosszul vi-
selem a nagystíluság pózait vagy egyszerűbben azt a teoretikus szemtelenséget, amely oly
sok filozófust, sőt (a filozófusoknak ezért tetsző) szociológust készített arra, hogy filozófiai
ismereteiket meghaladó gondolatokra ragadtassák magukat.

Hasonlóképpen, már akkor is, amikor az École des hautes études-ön, majd a *Collège de
France*-on tanítottam, tudatosan és határozottan törekedtem arra, hogy távol tartsam ma-
gam a különféle happeningektől, amelyeken örömmel vettek részt a tudományos világ csú-
csához tartozók (ki a politika, ki pedig az irodalmi élet világát utánozva). Emlékszem, némi
elégtétellel töltött el, hogy két német fiatal, akik nagyon messziről jöttek, hogy részt vegye-
nek a szemináriumaimon, amelyeket éppen csak elkezdtem az École des hautes études-ön
tartani, és amelyeken, komoly félreértésből adódóan, a leendő értelmiség egy jelentős ré-
sze is – az 1968 májusának későbbi vezetői és gondolkodói közül sokan – megjelent, teljes
csalódottsággal utazott haza kutatási tárgyaim – szociális munkások, tanítók vagy irodai
alkalmazottak –, valamint a velük kapcsolatos mondanivalóm szürkesége és némiképp föld-
hözragadtsága miatt, mivel említést sem tettem fontos szerzőkről vagy olyan kulcsfogalmak-
ról, mint praxis, hermeneutika vagy „kommunikatív cselekvés”. Ugyancsak nemrég szintén
előfordult, hogy (szándékosan Szókratészt követve, amire ők, jellemző módon, nem is jöttek
rá) azon munkálkodtam, hogy az École normale egy diákcsoportjának természetesen „fi-
lozófiai” várakozásait csalódás érje, amikor felkértek, hogy tartsam meg egy „a” politikáról
szóló előadás-sorozat nyitóelőadását, és akiket – azáltal, hogy az iskola korábbi tanulóinak a
politikához fűződő viszonyával módszeresen összevetem az övéket – annak végig gondolá-
sára szerettem volna készíteni, hogy a politikával kapcsolatos szemléletmódjuk hogyan kö-
vetkezik abból a tényből, hogy ők az értelmiségi és politikai mező egy bizonyos állapotában
az École normale diákjai.

Nekem mindig is úgy tűnt, hogy az értelmiségi világot, amely oly függetlennek tekinti
magát az illendőségekől és a konvencióktól, mélyen áthatja a konformizmus, amely rám
taszító erőként hatott. Ugyancsak a klikkesedéssel és a konformizmussal szembeni ellenér-
zéseim hatására (vagyis azon emberekkel szembeni diszpozícióim miatt is, akik az enyém-
től eltérő habitusuk készítéseinek engedve azon változásokkal párhuzamosan változtak át,
amelyek a hamis forradalom varázsának szeszélyes világát egy igazi konzervatív forradalom-
má varázstalanították) kerültem mindig szembe vagy ellentétbe a mező uralkodó modelljei-
vel vagy módozataival, kutatói munkám és politikai állásfoglalásaim során egyaránt, például

akkor, amikor tünetőleg weberianusnak vagy durkheimianusnak neveztem magam abban az időben, amikor kötelező volt marxistának lenni. Amikor a legtöbb értelmiségi kommunista volt, én nem voltam az, de az antikommunizmushoz sem csatlakoztam, amelynek ol-tárán ugyanezek az értelmiségiek, miután hátat fordítottak a kommunizmusnak, áldozni kezdtek. Ez az oka annak, hogy gyakran „neosztálinistának” neveznek vagy bélyegeznek olyan emberek, akik nagyrészt korábban a kommunista párt tagjai vagy maoisták voltak, és akik, mikor rám ekként tekintenek, továbbra is azt a sztálinista gondolkodási és beszédmódot képviselik, amely miatt egykor szembefordultam velük, ahogyan azt teszem ma is.

Az értelmiségi világgal kapcsolatos, ezekben a diszpozíciókban gyökerező ambivalens érzésem található annak a *kettős távolságtartásnak* a háttérében, amelyre számos példát tudnék hozni: egyszerre tartottam távolságot a francia értelmiségi nagycirkusztól (nagyvilági petícióival, sikkes tüntetéseivel vagy a művészeti katalógusokban megjelenő előszavaival) és a professzor magasztos szerepétől, akit magával ragad a doktori védések és pályázatok bizottságainak forgószínpada, az újratermelés hatalmi játszomája és tétjei; ahogyan a politikában és a kultúrában is egyszerre tartottam távol magam elitizmustól és populizmustól. A kötöttségek közötti feszültség, amely nálam sosem oldódott fel egyfajta harmonikus szintézisben, különösen jól megfigyelhető a művészethez fűződő viszonyomban, amely az igazi avantgárd (és sokkal inkább, mint az akadémikus antiakadémizmus iskolásan programozott határsértései) iránti, önmagát soha meg nem tagadó valódi szenvedély és az elemzőnek a *Les Règles de l'art* (1992) című könyvemben ismertetett értelmezési módszer kidolgozásában testet öltő higgadságának a keveréke. E viszony háttérében az a meggyőződés rejlik, hogy még ha esetleg szét is zúzza az irodalom és a művészet szentségének holderlini–heideggeri–blanchot-i kultuszát, „a fikció hitetlenségének leleplező ereje”, amelyről Mallarmé beszél, csak fokozza a művészet szeretetében rejülő örömet.

Ez a feszültség kétségkívül sehol máshol nem jelent meg a magam számára oly drámai formában, mint a *Collège de France*-on megtartott székfoglaló beszédem alkalmával, vagyis amikor egy olyan szerepet voltam kénytelen magamra öltetni, amelyet igen nehezemre esett összeegyeztetnem azzal, ahogyan magamra tekintettem. Korábban többször is ellenálltam a kísértésnek, hogy pályázzak, és ezért magyarázkodásra kényszerültem különösen François Jacob, majd barátaim, közülük is mindenekelőtt André Miquel előtt, aki erősködött, hogy adjam be a pályázatot, és akit szónokias fordulataimmal és prófétai módon még arról is megpróbáltam meggyőzni, hogy bárki lesz is a vetélytársam, jól, sőt nálam sokkal jobban fogja alakítani az elvárt szerepet. Ez a zsigeri tartózkodás (bár a szó túl gyenge, de az irtózás túl erős lenne) egy sor olyan aktusba sodort bele, amelyek szakításokhoz vezettek, mint például amikor az 1981-es elnökválasztáson támogattam Coluche indulását, vagy az *Actes de la recherches*-ben megjelent cikkünk az *haute couture*-ról (Bourdieu és Delsaut 1975), amelyben, két legyet ütve egy csapásra, egyrészt Barthes-nak egy az *Elle*-ben megjelent cikket idézem a Chanelről, másrészt André Chastelnek egy a *Le Monde*-ban megjelent rövid írását, amely leginkább egy parfümmárka bújtatott reklámjaként fogható fel. Mikor székfoglaló előadásomra készültem, a bennem lévő ellentmondásokat még koncentráltabban kellett átélnem: a tökéletes méltatlanság érzését, az érzést, hogy semmi olyan mondanivalóm sincs, amit érdemes lenne ezen ítélőszék előtt elmondanom, amely egyébként kétségkívül az egyetlen olyan fórum volt, amelynek ítéletét elfogadom. Mindezt egyfajta büntudat is erősítette az apámmal kapcsolatban, aki nem sokkal azelőtt rendkívül tragikus körülmények között,

szegény ördöggként halt meg, és akit az ötvenes évek elejének reményvesztett örületében azáltal, hogy bátorítottam az abszurd módon az országút mellett álló házának átalakítására, és még segítettem is neki, magam is ehhez a házhoz láncoltam. Noha tudom, hogy nagyon boldog és büszke lett volna rám, mágikus kapcsolatot vélek felfedezni halála és az ily módon határsértésbe-árulásba hajló sikerem között. Voltak álmatlan éjszakáim.

Azt hittem, hogy végre megtaláltam a kiutat az ellentmondásból, amelybe eleve az önképemmel ellentétben álló társadalmi felszentalésem miatt kerültem: székfoglaló beszédemben pontosan azt vontam vizsgálat alá, hogy székfoglaló beszédet kell tartanom, hogy részt kell vennem egy intézményi rítusban, és így távolítottam magam új szerepemtől éppen e szerep alakítása közben. Azonban alábecsültem beszédem nyersségét, amely így egy egyszerű rituális beszéd helyett bizonyos művészek által gyakorolt „intervencióvá” változott át. Leírni a rítust éppen a rítus végzése közben, ez egy *par excellence* barbár társasági aktus volt, amelynek lényege, hogy az ember felfüggeszti a hitet, vagy, ami még rosszabb, megkérdőjelezi és veszélyezteti éppen ott és akkor, ahol és amikor annak ünneplését és megerősítését várják tőle. Így jöttem rá, éppen beszédem közben, hogy amit saját problémám pszichológiai megoldásának véltem, az a szimbolikus rend kikezdésével, az intézmény méltósága elleni támadással volt egyenlő, amely méltóság éppen azt követeli meg az embertől, hogy említést se tegyen az éppen végzett intézményi rítus önkényes jellegéről. Rettenetes próbatétel ennek a szövegnek a nyilvános felolvasása, amely az adott szituáción kívül született, és amelyet változtatás nélkül kell felolvasni az egybegyűlt mesterek – Claude Lévi-Strauss, Georges Dumézil, Michel Foucault stb. – testülete előtt. Állítólag elhaló hangon olvasom fel. Már-már abba hagyom és faképnél hagyom a közönséget. Jean-Pierre Vernant kerek szemekkel néz rám, vagy legalábbis én így látom. Valahogyan elvergődöm a beszédem végéig. De borzasztóan érzem magam nem is annyira a határsértéstől, hanem a baklövésém miatt. Egyedül maradok két egykori pau-i iskolatársammal, akiket az iskola óta nem láttam: összeviszva kezdek beszélni, amikor elmúlik bennem a hatalmas feszültség, miközben úgy érzem, mindig mindenért nagy árat kell fizetnem. Vajon miért éreztem úgy, hogy a skizofrén helyzetből csak úgy szabadulhatok, ha a skizofréniát félig szabadjára engedem? És ebben a helyzetben, akárcsak a beteg, aki, miközben valamint mond vagy csinál, azt magyarázza, hogy valami egészen mást mond és csinál, magam is saját mondanivalómat, székfoglaló beszédemet magyarázom oly módon, hogy az alapjaiban mond neki ellent, és eközben leleplezem mindazt, amit egy székfoglaló beszéd jelent vagy feltételez. Nem ez volt az egyetlen eset az életemben, amikor úgy éreztem, egy külső erő arra kényszerít, hogy olyasvalamit csináljak, amiért drágán meg kell majd fizetnem, és amit kizárólag én tartottam szükségesnek.

És hogy miért és főleg kinek írtam mindezt? Talán azért, hogy elvegyem az életrajzírók kedvét az életrajzírásról, amennyiben szakmai alázatból itt azokat az információkat adtam közre, amelyekre ahhoz lett volna szükségem, hogy a múlt íróit és művészeit megértsem, és arra törekedtem, hogy a reflexív elemzés túlmutasson a tudományos elemzés által tett generikus felfedezéseken – mindeközben pedig ellenálltam az egyébként erős kísértésnek, hogy cáfoljam a velem kapcsolatos torzításokat és rágalmakat, és hogy bármit is a helyesbítés vagy a meghökkentés szándékával mondjak. Nem tudom figyelmen kívül hagyni azokat a saját elemzéseim által kiváltott többé-kevésbé *tudománytalan* objektivációs kísérleteket, amelyeket semmi mással nem lehet magyarázni, csak azzal a rosszindulattal, amely az objektiváló objektiválására törekszik, mégpedig azzal a gyerekes logikával, hogy „aki mondja másra,

az mondja magára”: a dicsőség és az elismerés leleplezőjeként szemjazza a dicsőséget és az elismerést; a média ostromozójaként maga is a média kegyeltje; bírálják az iskolarendszert, de mégis függnek tőle, és így tovább a végtelenségig. Egy dolog azonban bizonyos: noha empirikus ágensként engem is el lehet helyezni a társadalmi térben, mindig is arra törekedtem, hogy kutatóként, amennyire csak lehetséges, ezt ne lehessen megtenni velem, mégpedig azáltal, hogy – akárcsak itt is – saját pozíciómra és annak időbeli alakulására reflektálok, hogy így próbáljam meg ellenőrzés alatt tartani mindezeknek a tudományos állásfoglalásaimra gyakorolt hatását. Ezzel nem az volt a szándékom, hogy az abszolút tudás megszerzésére törekvő már-már mindenható kutató pozíciójába helyezve magam (néha hallom is, hogy „bourdivin-nek”²² neveznek), elkerüljem, hogy műveimet azok társadalmi körülményeire redukálják, hanem hogy a tőlem telhető gondossággal elvégezzem azt a végtelenül nehéz feladatot, amely az elfojtott dolgok felszínre törésének elősegítését jelenti azáltal, hogy mindenkinek a szemébe mondom, amit senki sem szeretne hallani.

De írásomat talán mindenekelőtt legfiatalabb olvasóim figyelmébe ajánlanám, mert azt remélem, hogy ugyanazt fogják majd érezni – annak hatására, hogy most felidéztem munkásságom kibontakozásának történelmi körülményeit, amelyek több szempontból is igencsak távol esnek azoktól, amelyekbe most belekerültek –, amit én is éreztem minden olyan esetben, amikor munkámban akárcsak kis mértékben is sikerült magamat, Flaubert szavaival élve, „a szerző nézőpontjába helyezni”, vagyis beleképzelnem magam az ő társadalmi helyzetébe, lett légyen szó íróról, festőről, de akár munkásról vagy irodistáról. Egy életmű vagy élet megragadásának érzéséről van szó, mégpedig az érzés kialakulásának fázisában, így azt aktív formájában tudom magamévá tenni, s ez sokkal inkább jelent „szimpraxiát” (együttes gyakorlati cselekvést), mint szimpátiát (együttérzést), amely az alkotásra és a cselekvésre fókuszál. Valóban úgy tűnik, hogy paradox módon a történetiségbe ágyazás, noha eltávolít, arra is lehetőséget nyújt, hogy a tudományos diskurzusba csavart és zárt szerzőt közelebb hozzunk magunkhoz, és valóságos *alter egó*vá, sőt az ősi foglalkozások értelmében vett céltársunkká avassuk, aki ugyanazokkal az egyszerre mindennapi és létfontosságú nehézségekkel küzdött, mint bárki más (hol publikáljon egy kéziratot, hogyan győzzön meg egy könyvkiadót stb.). Sosem gondoltam, hogy arrogáns szentségtörést követnék el, amikor magamhoz hasonló emberként tekintettem Flaubert-re vagy Manet-ra – anélkül, hogy szemben oly sok ihletett kritikussal, velük azonosítottam volna magam. Semmi sem töltene el nagyobb boldogsággal, mint a tudat, hogy segítségemmel néhány olvasóm felismerte saját tapasztalatait, nehézségeit, kételyeit, szenvedéseit stb. az enyéimben, és hogy ez a realista azonosulás, amely a szenvedélyes projekció tökéletes ellentéte, lehetőséget nyújt számukra ahhoz, hogy – ha csak egy kicsivel is, de – jobban csinálják vagy éljék meg azt, amit megélnék vagy csinálnak.

Fordította Fáber Ágoston

---

2 A francia nyilvánosságban és társadalomtudományos közegben gyakori – bár meglehetősen elcsépelet – szó-játék Bourdieu nevével, a francia 'dieu' (isten) főnévből képzett 'divin' (isteni) melléknév felhasználásával, amellyel Bourdieu narcizmusára szokás utalni. (A ford.)

Hivatkozott irodalom

- Bourdieu, Pierre (1964): *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*. Párizs: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre (1982): Le discours d'importance. Quelques réflexions sociologiques sur „Quelques remarques critiques à propos de Lire Le Capital”. In uő *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Párizs: Fayard.
- Bourdieu, Pierre (1992): *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. Párizs: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre (szerk.) (1993): *La misère du monde*. Párizs: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre (1997): *Méditations pascaliennes*. Párizs: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre, Luc Boltanski, Robert Castel és Jean-Claude Chamboredon (1965): *Un art moyen, Essai sur les usages sociaux de la photographie*. Párizs: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre és Yvette Delsaut (1975): Le couturier et sa griffe: contribution à une théorie de la magie. *Actes de la recherche en sciences sociales* 1(1): 7–36.
- Genet, Jean (1943): *Le Miracle de la rose*. Párizs: Gallimard.
- Goffman, Erving (1968 [1961]): *Asiles. Etudes sur la condition sociale des malades mentaux*. Párizs: Les Editions de Minuit.
- Sartre, Jean-Paul (1960): Előszó. In: Paul Nizan: *Aden Arabie*. Párizs: Maspero.

